

**YETIM VA OTA-ONA QARAMOG'ISIZ BOLALARNI IJTIMOIIY-HUQUQIY
QO'LLAB-QUVVATLASH TIZIMI**

Butayeva Xurshida Yuldashovna

“O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlar

agentligi huzuridagi Yoshlar

muammolarini o'rganish va istiqboli

kadrlarni tayyorlash instituti”

tayanch doktoranti

butayevaxurshida@gmail.com

Ilmiy rahbar:s.f.d. professor M.Bekmurodov

Annotatsiya: Ushbu maqolada yetim va ota-ona qaramog'isiz bolalarni ijtimoiy-huquqiy qo'llab-quvvatlash tizimi yoritilgan bo'lib, yetimlik, vasiylik va homiylik masalalari ularga oid qonun hujjatlari, yetim va ota-ona qaramog'isiz bolalarni huquqlarini himoya qilishga oid qonun hujjatlari ko'rsatib o'tilgan, mavzu yuzasidan xulosa takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: ota-ona qaramog'isiz qolgan bola, yetim bola, ijtimoiy himoya, vasiylik, homiylik, mehribonlik uyi.

Abstract: This article covers the system of socio-legal support for orphans and children without parental care, covers the issues of orphanhood, guardianship and sponsorship, provides legislation on the protection of the rights of orphans and children without parental care, provides summary proposals on the topic.

Keywords: child left without parental care, orphan child, Social Protection, guardianship, foster home.

Аннотация: В данной статье освещается система социально-правовой поддержки детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, излагаются вопросы сиротства, опеки и попечительства, излагаются законодательные акты, касающиеся защиты прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, даются заключительные предложения по теме.

Ключевые слова: ребенок, оставшийся без попечения родителей, ребенок-сирота, социальная защита, опека, попечительство, детский дом.

KIRISH

Bolalik - bu shaxsning asosiy fazilatlari asos soladigan, psixologik barqarorlik, axloqiy yo'naltirilganlik, hayotiylik va maqsadga muvofiqlikni ta'minlaydigan davr. Shaxsning bu ma'naviy fazilatlari o'z-o'zidan rivojlanmaydi, balki ota-ona mehrining namoyon bo'lishi sharoitida, oila bolada fidoyilik, boshqa odamlarga hamdardlik va zavqlanish, o'zi va boshqalar uchun mas'uliyat hissini shakllantirganda shakllanadi. Bolaning hissiy jihatdan

qulay his qilishi uchun uning hayotini, jismoniy salomatligini, uning atrofidagi odamlar bilan muloqot qilish xususiyatini, shaxsiy muvaffaqiyatini belgilaydigan ijtimoiy sharoitlar zarur.

Afsuski, yetim bolalar tarbiyalanadigan deyarli barcha muassasalarda atrof-muhit oiladagidek emas. Albatta, eng yaxshi mehribonlik uylari va maktab-internatlarning tajribasi ma'lum, ularda bolalar o'zlarini yaxshi his qilishadi, ularning bitiruvchilari kattalikka nisbatan muvaffaqiyatli kirishadi. Biroq, shu bilan birga, boshqa turdagi faktlardan qochib bo'lmaydi. Hech kimga sir emaski, yetimlarning aksariyati yetimlar emas, balki ota-onasi bo'lgan, ko'pincha ota-onalik huquqidan mahrum bo'lgan bolalardir. Bu shuni anglatadiki, somatik va ruhiy salomatlik nuqtai nazaridan, og'ir irsiyat, prenatal rivojlanishning noqulay kursi va erta yoshdagi og'ir turmush sharoitlarini hisobga olgan holda, bunday oilalarda tug'ilib o'sgan bolalar "xavf guruhini" tashkil qiladi". Ammo maktab-internatlardagi bolalarning aqliy, aniqrog'i psixologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari "me'yor va patologiya" mezonini belgilanmaydi. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning rivojlanishi oiladan tashqarida o'ziga xos yo'ldan boradi va unda xarakter, xulq-atvor, shaxsiyatning o'ziga xos xususiyatlari rivojlanadi, ular haqida ko'pincha ular yaxshi yoki yomon ekanligini aytish mumkin emas.

ASOSIY QISM

Yetim bolalar - ota-onaning ikkalasidan yoki bittadan vafot etgan 18 yoshga to'lmagan shaxslar. Ota-ona qaramog'isiz qolgan 18 yoshga to'lmagan, ota-onasining ikkalasi ham yo'qligi yoki ulardan mahrum bo'lganligi sababli qarovsiz qolgan shaxslar. [ota-ona huquqlari](#), ota-onalarning yo'qolgan deb tan olinishi va boshqalar. Ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar ota-onasining yo'qligi yoki ota-onalik huquqidan mahrum bo'lganligi, ota-onasi bedarak yo'qolgan deb topilganligi va boshqalar tufayli ota-onasining ikkalasi ham qarovsiz qolgan 18 yoshga to'lmagan shaxslardir. Ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarni joylashtirish shakllari mavjud bo'lib ular uch turga bo'linadi:

- Bolalarni joylashtirishning oilaviy shakllari:

1. farzandlikka olish;
2. vasiylik (vasiylik).

- Bolalarni joylashtirishning davlat-ijtimoiy shakllari:

1. oilaviy bolalar uyi (foster oila);
2. vaqtincha homiylik ostidagi oila;
3. foster (o'rnini bosuvchi oila);
4. homiylik ostidagi oila.

- [Davlat shakllari](#) bolalar uchun asboblari:

1. bolalar uyi;
2. internat maktab.

Bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish O'zbekistonda vasiylik va homiylik organlari tomonidan amalga oshiriladi. Vasiylik va homiylik organlari ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni aniqlaydi, bunday bolalarni hisobga oladi va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan har bir holatga qarab, bolalarni joylashtirish shakllarini

tanlaydi, shuningdek bundan buyon ularga ta'minot berish, ularni tarbiyalash va ularga ta'lim beish shart-sharoitlarini nazorat qilib boradi.

Muassasalarning (maktabgacha ta'lim muassasalari, umumta'lim muassasalari, davolash muassasalari va boshqa muassasalarning), fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining mansabdor shaxslari va boshqa fuqarolar bolalar ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lganligidan xabardor bo'lgach, 7 kunlik muddat ichida bu haqda bolalar haqiqatda turgan joydagi vasiylik va homiylik organlariga xabar berishlari shart.

Vasiylik va homiylik organi bunday ma'lumotlarni olgan kundan e'tiboran 3 kun ichida bolaning turmush sharoitini tekshirib chiqishi va bunda bolaning ota-ona yoki qarindoshlari qaramog'idan mahrum bo'lganligi aniqlansa, uni joylashtirish masalasi hal bo'lguniga qadar bolaning huquq va manfaatlari himoya qilinishini ta'minlashi shart.

“Vasiylik va homiylik to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonunini amalga oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash haqida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 22.09.2014 yildagi 269-son qaroriga muvofiq vasiylik o'n to'rt yoshga to'lmagan yetim bolalarni va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni, shuningdek sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolarni ularga ta'minot, tarbiya va ta'lim berish, ularning mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida belgilanadi.

Vasiylik tuman, shahar hokimining qarori bilan belgilanadi. Vasiylik belgilanishiga muhtoj bo'lgan shaxsning yashash joyi bo'yicha, agar shaxs muayyan yashash joyiga ega bo'lmasa, vasiyning yoki homiyning yashash joyi bo'yicha belgilanadi.

Homiylik 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan etim bolalarni va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni, shuningdek sud tomonidan muomala layoqati cheklangan fuqarolarni ularga ta'minot, tarbiya va ta'lim berish, ularning mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida belgilanadi.

Sog'lig'ining holatiga ko'ra mustaqil ravishda o'z huquqlarini amalga oshira olmaydigan va o'z majburiyatlarini bajara olmaydigan voyaga etgan muomalaga layoqatli fuqarolarga bu shaxslarning iltimosiga ko'ra homiylik belgilanishi mumkin.

Homiylik tuman, shahar hokimining qarori bilan belgilanadi. Homiylik homiylik belgilanishiga muhtoj bo'lgan shaxsning yashash joyi bo'yicha, agar shaxs muayyan yashash joyiga ega bo'lmasa, homiyning yashash joyi bo'yicha belgilanadi. Yuqoridagi qonundan tashqari ***“Vasiylik va homiylik to'g'risida” Qonunchilik palatasi tomonidan 2013-yil 8-noyabrda qabul qilingan Senat tomonidan 2013-yil 12-dekabrda ma'qullangan O'zbekiston Respublikasining qonuni*** ham vasiylik va homiylik masalalarini tartibga solib turadi.

“Yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar” to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 25.10.2021-yildagi 656-son qaroriga muvofiq yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni uy-joy bilan ta'minlash bo'yicha Nizom tasdiqlangan bo'lib, unga ko'ra 6 ta bob ham Yetim bola va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning uy-joyga bo'lgan huquqini ta'minlash, Uy-joyga muhtoj bo'lgan yetim

20-Sentyabr, 2026-yil

bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarning hisobini yuritish, Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar uchun uy-joylar ajratish, Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar uchun ajratiladigan uy-joylarni xarid qilish, Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarga uy-joy berish masalalari ochiq ravshan belgilab qo‘yilgan.

Yuqoridagi qonunning ***“Yetim bola va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarning uy-joyga bo‘lgan huquqini ta’minlash” nomli 2- bobida*** belgilanishicha yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarning uy-joyga bo‘lgan huquqini ta’minlash jarayonlarida ularning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari Bolalarni himoya qilish masalalari kotibiyati mas’ul organ hisoblanadi.

XULOSA

Hozirgi kunda yetimlik muammosi juda dolzarbligicha qolmoqda. Ijtimoiy himoya va huquqiy yordam ko‘rsatishning me’yoriy-huquqiy bazasi ancha keng, ammo u hal qilinishi kerak bo‘lgan barcha muammolarni tugatmaydi. Reabilitatsiya huquqlarini ta’minlash uchun faoliyati quyidagilarga qaratilgan barcha tashkilot va muassasalar bilan o‘zaro hamkorlik qilish zarur. Bolalarga nisbatan siyosat himoya va himoya qiluvchi bo‘lishi kerak, ijtimoiy yetimlik xavfi mavjud bo‘lgan bolalarga tibbiy-psixologik, ijtimoiy-psixologik, ijtimoiy-huquqiy, ijtimoiy-pedagogik yordam va qo‘llab-quvvatlashning kompleksini o‘z ichiga olishi kerak. Tavsiyalar:

- yetim bolalarni joylashtirish tizimini takomillashtirish;
- iqtisodiy, qonunchilik, [ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash](#) oila, onalik va bolalik;
- insonparvarlik, bolaga muhabbat va hurmatga asoslangan eng yaxshi ta’lim an’analari tiklash, rivojlantirish va targ‘ib qilish;
- oilaviy nizolar, bolalar qarovsizligi va boshpanasizlikning oldini olish.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. “Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar” to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 25.10.2021-yildagi 656-son qarori.

2. “Vasiylik va homiylik to‘g‘risida” Qonunchilik palatasi tomonidan 2013-yil 8-noyabrda qabul qilingan Senat tomonidan 2013-yil 12-dekabrda ma’qullangan O‘zbekiston Respublikasining qonuni.

3. “Vasiylik va homiylik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunini amalga oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash haqida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 22.09.2014 yildagi 269-son qarori.

4.<https://marriott-aurora.ru/uz/pravila-vyezda/prezentaciya-pravovaya-osnova-socialnoi-zashchity-detei-sirot-po-obshchestvoznaniyu/>

5.<https://advice.uz/oz/document/599>

20-Sentyabr, 2026-yil

6.<https://kidsplaneta.ru/uz/prezentaciya-na-temu-socialnaya-zashchita-detei-sirot-osnovnye-vidy/>

7.<https://yuz.uz/uz/news/etim-bolalar-va-ota-ona-qaramogidan-mahrum-bolgan-bolalarni-tarbiyalashning-tubdan-yangilangan-tizimini-joriy-etish-chora-tadbirlari-togrisida>

